

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

18

ISSN 1801-1578

vydání 18 / ročník 2008 / 30.9.2008

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Vývoj poptávky a její vliv na růst HDP

Vojtěch Spěváček: Analýza klíčových faktorů růstu poptávky české ekonomiky v rozdělení na spotřebu domácností (soukromou spotřebu) a tvorbu hrubého kapitálu (investice) a to v odvětvovém a věcném členění. (strana 1)

Kvalita správy

Milan Žák: Aktualizace komplexního přístupu světové banky k hodnocení kvality správy. Specifická pozornost je dále věnována vývoji posledního měření indexu ekonomické svobody a indexu vnímání korupce. (strana 5)

Výroba a opravy strojů a zařízení

Anna Kadeřábková, Jiří Lexa, Marek Rojíček: Ekonomická výkonnost a konkurenceschopnost podle vývoje přidané hodnoty, produktivity a obchodu. Zvláštní pozornost je věnována procesu internacionalizace a inovačním aktivitám. (strana 8)

Vývoj poptávky a její vliv na růst HDP

Poptávková strana ekonomiky e v kratším časovém horizontu určující pro ekonomický růst a pro vývoj makroekonomické rovnováhy. Základní složky poptávky jsou výdaje domácností na konečnou spotřebu a tvorba hrubého fixního kapitálu.

1. Struktura poptávky

Celková poptávka obsahuje domácí poptávku (výdaje domácností a vládních institucí na konečnou spotřebu a tvorba hrubého kapitálu) a saldo vývozu a dovozů zboží a služeb. Vývoj jednotlivých segmentů poptávky je ovlivněn mnoha různorodými faktory, které mění její strukturu a determinují růst HDP. Struktura poptávky české ekonomiky se vyznačuje relativně nízkým a klesajícím podílem soukromé spotřeby, který se snížil z téměř 52 % v roce 2001 na 48 % v roce 2007. Snižují se rovněž podíly ostatních složek domácí poptávky (veřejné spotřeby a tvorby hrubého fixního kapitálu). Důvodem je rychle rostoucí význam zahraničního obchodu a výrazná změna jeho salda, které přešlo ze záporných hodnot v letech 2001–2003 do zvyšujících se přebytků v letech 2004–2007 (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Podíly složek poptávky v ČR (v % HDP, b. c.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Soukr. sp.	51,9	51,2	51,7	50,3	49,1	48,8	48,1
Veřej. sp.	21,1	22,3	23,4	22,1	22,1	21,3	20,1
THFK	28,0	27,5	26,7	25,8	24,9	24,6	24,1
Vývoz	65,4	60,2	61,8	70,1	72,2	76,6	79,6
Dovoz	67,9	62,3	64,1	70,1	69,0	73,1	74,6
Saldo ZO	-2,5	-2,1	-2,3	0,1	3,2	3,5	5,0

Poznámka: Soukromá spotřeba = výdaje domácností a neziskových institucí na konečnou spotřebu. Pramen: ČSÚ – čtvrtletní národní účty (červenec 2008).

V mezinárodním srovnání s vyspělými západními zeměmi (a rovněž v rámci středoevropského regionu) se struktura české poptávky vyznačuje vyšším podílem investic a zahraničního obchodu a nízkým podílem soukromé spotřeby. Podíl soukromé spotřeby je ve skupině EU-15 relativně stabilní a v roce 2007 činil 57,1 % (viz tabulka 2), ovšem při značných rozdílech mezi zeměmi – od 35 % v Lucembursku do 70,6 % v Řecku. Podíl tvorby hrubého fixního kapitálu v ČR poklesl na 24,1 % v roce 2007 proti relativně stabilnímu podílu kolem 20 % v EU15 (v některých členských zemích však přesáhl až 30 %, např. v Estonsku, Lotyšsku, Rumunsku a Španělsku).

Růst složek poptávky závisí na mnoha různorodých faktorech (vnitřních i vnějších), jejichž proměnlivost působí také na změnu struktury. Některé segmenty (např. soukromá spotřeba) jsou stabilnější, zatímco zásoby či investice do fixního kapitálu jsou více proměnlivé. Zahraniční obchod je kromě vnitřních faktorů silně ovlivněn vývojem ve světě a poptávkou v zemích hlavních obchodních partnerů.

Tabulka 2: Struktura poptávky v roce 2007 (v % HDP)

	Soukr. sp.	Veřej. sp.	THFK	Saldo ZO
ČR	48,1	20,1	24,1	5,0
Maďarsko	53,3	21,4	20,9	2,3
Polsko	60,9	17,1	22,3	-1,7
Slovensko	56,0	17,6	25,7	-0,5
Slovinsko	52,3	18,2	28,7	-1,8
EU-15	57,1	20,6	21,1	0,7

Pramen: EUROSTAT - National accounts (červenec 2008).

Vývoj hlavních složek poptávky v ČR se v letech 2001–2007 vyznačoval vysokou růstovou dynamikou zahraničního obchodu. Vývozy se průměrně ročně zvyšovaly o 11,7 % a dovozy o 10,9 %. Díky předstihu růstu vývozů před dovozy

v posledních čtyřech letech dochází k přebytkům obchodní bilance. Celkové domácí konečné užití HDP (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) se zvyšovalo průměrně ročně o 4 %, tedy pomaleji než HDP, což oslabilo růst dovozů a přispělo ke zlepšení vnější ekonomické rovnováhy. Tabulka 3 však ukazuje dvě rozdílná období. Zatímco v letech 2001–2003 domácí poptávka převyšovala růst HDP, v letech 2004–2007 se situace obrátila. Vzhledem k příznivému vývoji směnných relací se až do roku 2005 předstih poptávky před nabídkou neprojevil ve zhoršení obchodní bilance.

Tabulka 3: Růst hlavních složek užití HDP v ČR (stálé ceny předchozího roku, v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
HDP	2,5	1,9	3,6	4,5	6,3	6,8	6,6
Dom. pop.	3,7	3,8	4,0	3,2	1,6	5,5	5,9
Koneč. sp.	2,6	3,5	6,3	0,9	2,6	3,5	4,2
Soukr. sp.	2,3	2,2	6,0	2,9	2,5	5,4	5,9
Veřej. sp.	3,6	6,7	7,1	-3,5	2,9	-0,7	0,5
THK	6,6	4,6	-1,4	9,1	-0,8	10,5	9,6
THFK	6,6	5,1	0,4	3,9	1,8	6,5	5,8
Vývoz	11,2	2,1	7,2	20,7	11,6	15,8	14,6
Dovoz	12,8	5,0	8,0	17,9	5,0	14,2	13,8

Pramen: ČSÚ – roční národní účty (červenec 2007).

Soukromá spotřeba (výdaje domácností na konečnou spotřebu) dlouhodobě rostla pomaleji než HDP (v letech 2001–2007 se průměrně ročně zvyšovala o 3,9 % oproti růstu HDP o 4,6 %) a její podíl na HDP se proto snižoval. Důvodem byl pomalejší reálný růst disponibilních důchodů domácností spojený s umírněným růstem reálných mezd, platů a sociálních dávek. V letech 2006 a 2007 však došlo k oživení soukromé spotřeby díky vzestupu zaměstnanosti, relativně rychlému růstu mezd a přijatelné míře inflace. Naopak k poměrně značnému zpomalení došlo v letech 2004–2007 u **veřejné spotřeby**, zejména v souvislosti s konsolidací veřejných financí a s nutností snižovat vysoké deficity rozpočtů vládních institucí.³ Výrazné výkyvy se ve sledovaném období projevují ve vývoji tvorby **hrubého fixního kapitálu**. Po útlumu v roce 2003 se v roce 2004 růst investic zrychlil především díky zvyšování zisků podniků, nízkým úrokovým sazbám a zlepšení důvěry investorů. V roce 2005 však tvorba hrubého fixního kapitálu opět zpomalila i přes celkově velmi příznivou situaci v národním hospodářství a ke zlepšení dochází až v letech 2006 a 2007.

Vliv poptávky na růst HDP

Příspěvky hlavních složek poptávky k růstu HDP v letech 2001–2007 v členění na **domácí poptávku a vliv zahraničního sektoru** ukazují silný vliv domácí konečné poptávky (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) v letech 2001–2003 (viz tabulka 4). V těchto letech byla dynamika HDP z více než 100 % tažena domácí poptávkou a vliv zahraničního obchodu byl záporný (jeho schodek počítaný ve stálých cenách se zvyšoval). V letech 2004–2007 začal zahraniční obchod působit pozitivně. Zejména v roce 2005 se vliv domácí poptávky na dynamiku HDP výrazně snížil a rozhodujícím faktorem se stal zahraniční obchod (s příspěvkem téměř 75 %). Oslabení růstu domácí poptávky bylo způsobeno poklesem tvorby hrubého kapitálu a zpomalením růstu soukromé spotřeby v důsledku nízkého růstu reálných disponibil-

³ Veřejná spotřeba představuje necelou polovinu výdajů sektoru vládních institucí (jejich podíl na HDP dosáhl 42,4 % v roce 2007). Další složky výdajů tohoto sektoru zahrnují sociální dávky (12,8 % HDP), tvorbu hrubého fixního kapitálu (4,8 %) a ostatní výdaje (4,7 %).

ních důchodů domácností. Utlumení domácí poptávky se odrazilo ve velmi nízkém růstu dovozů (5 %), což při růstu vývozu o 11,6 % vedlo k výraznému zvýšení salda zahraničního obchodu ve stálých cenách.

Tabulka 4: Příspěvek složek poptávky k růstu HDP v ČR (stálé ceny předchozího roku, v p. b.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
HDP	2,5	1,9	3,6	4,5	6,3	6,8	6,6
Koneč. sp.	1,9	2,5	4,7	0,7	1,9	2,5	3,0
Soukr. sp.	1,2	1,1	3,0	1,6	1,3	2,7	2,8
Veřej. sp.	0,8	1,4	1,6	-0,8	0,6	-0,2	0,1
THK	2,0	1,4	-0,4	2,5	-0,2	2,6	2,5
THFK	1,8	1,4	0,1	1,1	0,5	1,6	1,4
Zm. zásob	0,1	-0,1	-0,6	1,5	-0,7	1,0	1,1
Dom. pop.	3,9	3,9	4,3	3,2	1,7	5,1	5,5
Saldo ZO	-1,4	-2,0	-0,6	1,3	4,7	1,7	1,1

Pramen: ČSÚ – čtvrtletní národní účty (červenec 2008).

V letech 2006 a 2007 domácí poptávka nabývala na síle (růst 5,5 % a 5,9 %) a táhla dynamiku HDP. Nicméně i zahraniční obchod se vyvíjel příznivě a přidal k růstu HDP 1,7 a 1,1 procentního bodu. V dalších letech může být zvyšování přebytku obchodní bilance ohroženo z důvodu velmi rychlého zhodnocování koruny i z důvodu ochlazení globální konjunktury ve světě. Je tedy možno očekávat spíše oslabení pozitivního vlivu zahraničního obchodu na růst HDP.

Vliv složek domácí poptávky na HDP byl značně proměnlivý. Soukromá spotřeba (výdaje domácností na konečnou spotřebu) hrála určující úlohu v roce 2003 a v letech 2006 a 2007 přispěla k růstu HDP zhruba 40 %, tedy méně než činí její podíl na HDP. Vliv veřejné spotřeby (výdaje vládních institucí na konečnou spotřebu) byl významný v letech 2001–2003. V dalším období konečná spotřeba vládních institucí prakticky stagnovala a její příspěvek k růstu HDP byl nulový. Značné výkyvy ve vývoji investic se projevily i v jejich vlivu na růst HDP. Příspěvek tvorby hrubého fixního kapitálu za celé období 2001–2007 činil 1,1 p.b. HDP, což při průměrném ročním růstu HDP o 4,6 % činí 23,9 % a zhruba odpovídá podílu investic na HDP. Vysoká dynamika tvorby hrubého fixního kapitálu je významná, protože zvyšuje kapitálovou vybavenost ekonomiky, zlepšuje infrastrukturu, vede k urychlení technického pokroku a stává se tak předpokladem rozvoje konkurenceschopnosti ekonomiky. Změna zásob, která významně přispěla k růstu HDP v letech 2004, 2006 a 2007, je obtížně interpretovatelná.

Tabulka 5: Příspěvek složek poptávky k růstu HDP (rok 2007, v procentních bodech)

	Fin. dom. poptávka	Zm. stavu zásob	Čistý vývoz	HDP
Belgie	2,9	0,3	-0,6	2,8
ČR	4,5	1,0	1,1	6,5
Finsko	3,4	0,1	0,6	4,3
Francie	2,7	0,2	-0,8	2,1
Irsko	3,5	-1,0	2,1	4,0
Itálie	1,3	0,0	0,1	1,4
Maďarsko	-1,7	1,3	1,6	1,3
Německo	1,0	0,0	1,6	2,6
Polsko	8,2	0,4	-1,7	6,6
Portugalsko	1,7	0,0	0,1	1,9
Rakousko	2,1	-0,2	1,7	3,3
Řecko	5,1	0,1	-1,3	4,0
Slovensko	6,1	-0,1	4,3	10,4
Španělsko	4,6	0,0	-0,7	3,8

Pramen: OECD (2008), s. 296–297.

Mezinárodní srovnání ukazuje velké rozdíly sledovaných ukazatelů mezi zeměmi i ve vývoji v čase (viz tabulka 5).

Např. příspěvek zahraničního obchodu byl v roce 2007 významný na Slovensku, kde přispěl k růstu HDP více než 40 % a dále v Irsku, Maďarsku, Německu a Rakousku. Naproti tomu v Polsku, Řecku, Francii a Španělsku zahraniční obchod zpomaloval ekonomický růst. Analýzy OECD (Economic Outlook) pravidelně publikují příspěvek změn poptávky k růstu HDP v členění na vliv finální domácí poptávky (obsahuje konečnou spotřebu a tvorbu hrubého fixního kapitálu), změn zásob a čistého vývozu. Ve stejném členění publikuje příspěvkovou analýzu ve svých pravidelných zprávách i Evropská komise (Spring and Autumn Economic Forecasts). Vyčlenění vlivu změn stavu zásob je důležité. Tato položka je velmi proměnlivá, obtížně měřitelná (mohou se do ní promítat bilanční rozdíly mezi tvorbou a užitím HDP) a interpretace jejího ekonomického významu nesnadná.

2. Spotřeba domácností (soukromá spotřeba)

Sektor domácností plní řadu funkcí: vytváří část hrubé přidané hodnoty (drobní výrobci) a vydává převážnou část disponibilního důchodu na spotřebu. Zásadní význam spotřební funkce domácností je dán značnou vahou soukromé spotřeby v užití HDP (v ČR zhruba 50 % HDP). Ekonomický růst je tak na poptávkové straně silně ovlivněn růstem spotřebních výdajů domácností. Analýza sektoru domácností se soustřeďuje na tři hlavní ukazatele: výdaje domácností na konečnou spotřebu, disponibilní důchody domácností a míra úspor domácností.

Disponibilní důchody domácností zůstávají nejdůležitějším faktorem vysvětlujícím spotřební výdaje domácností a tvorbu jejich úspor. Jsou dány saldem prvotních důchodů (náhrady zaměstnancům, provozní přebytek, smíšený důchod a čisté důchody z vlastnictví) a saldem druhotných důchodů (běžné daně z důchodů a jmění, sociální dávky a příspěvky a jiné transfery). Disponibilní důchody domácností bývají nižší než prvotní důchody.

Tabulka 6: Tvorba disponibilního důchodu domácností (mld. Kč)

	Hrubý provozní přebytek	Náhrady zaměstnancům	Čistý důchod z vlastn.	Saldo prvotních důchodů	Saldo druhot. důchodů	Hrubý dispon. důchod
2001	390,6	981,8	87,9	1460,3	-167,1	1293,2
2002	395,2	1048,9	85,4	1529,5	-181,1	1348,4
2003	425,0	1120,1	78,1	1623,2	-214,4	1408,8
2004	449,1	1186,3	88,1	1723,5	-249,6	1473,9
2005	446,2	1273,5	99,8	1819,4	-268,2	1551,3
2006	469,3	1373,9	111,8	1954,9	-279,6	1675,3
2007	490,1	1494,3	120,1	2104,5	-305,0	1799,5
Růst	125,5	152,2	136,6	144,1	182,5	139,2

Poznámka: Růst = index 2007/2001. Pramen: ČSÚ – čtvrtletní národní účty (červenec 2008), vlastní úprava.

Tvorbu disponibilních důchodů domácností v letech 2001–2007 ukazuje tabulka 6. Klíčovou úlohu v ní hrají náhrady zaměstnancům (příjmy z mezd a platů a sociální příspěvky zaměstnavatelů), které jsou ovlivněny situací na trhu práce – růstem zaměstnanosti, vývojem průměrných mezd, měnicí se strukturou pracovních sil. V posledních šesti letech se náhrady zvýšily o 52,2 % (průměrně ročně o 7,3 %), což posílilo jejich váhu ve struktuře disponibilního důchodu (ze 75,9 % v roce 2001 na 83 % v roce 2007). Naopak poklesl podíl salda vlastnických důchodů (jde především o úroky a dividendy). Negativně na tvorbu disponibilních důchodů domácností působilo rychle rostoucí saldo druhotných důchodů (domácnosti měly ve znovurozdělení stále větší výdaje než příjmy) především v důsledku růstu běžných daní z příjmů a jmění (z 100,1 mld. Kč v roce 2000 na 155,1 mld. v roce 2007) a příspěvků na sociální pojištění (z 328,0 mld. Kč v roce 2000 na 609,5 mld. v roce 2007).²

I když disponibilní důchody domácností zůstávají nejdůležitějším faktorem vysvětlujícím růst soukromé spotřeby, vývoj obou veličin se může lišit z důvodu měnicího se sklonu k úsporám. V letech, kdy míra úspor klesá, soukromá spotřeba zpravidla roste rychleji než disponibilní důchody, a v letech, kdy se míra úspor zvyšuje, spotřební výdaje zaznamenávají nižší dynamiku oproti důchodům. Změny v míře úspor domácností vyrovnávají výkyvy ve vývoji jejich disponibilních důchodů. Soukromá spotřeba se proto vyvíjí rovnoměrněji a je schopna čelit šokům ve vývoji běžných důchodů.

Dlouhodobě v České republice růst soukromé spotřeby převyšoval růst disponibilních důchodů domácností (viz tabulka 7). V letech 2001–2007 se spotřeba reálně zvyšovala v průměru o 3,9 % ročně, zatímco disponibilní důchody o 3,7 %. Došlo proto ke snížení **míry úspor domácností** (zvyšil se sklon ke spotřebě), což byl případ většiny let do roku 2004 (kromě roku 2002).

Tabulka 7: Disponibilní důchody domácností a soukromá spotřeba v ČR (roční růst v %)

	DiDD (b.c.)	DiDD (s.c.)	Soukr. sp.	Míra úspor
2001	5,0	1,1	2,3	7,3
2002	4,3	3,1	2,2	8,2
2003	4,5	4,9	6	7,4
2004	4,6	1,3	2,9	6,2
2005	5,2	4,7	2,5	8,1
2006	8,0	6,4	5,4	9,2
2007	7,4	4,5	5,9	8,0

Poznámka: Reálný růst disponibilních důchodů = podíl nominálního růstu disponibilních důchodů domácností (DiDD b.c.) a deflátoru soukromé spotřeby. Soukromá spotřeba ve s.c. Míra úspor domácností = podíl hrubých úspor domácností na jejich upraveném hrubém disponibilním důchodu. Pramen: ČSÚ - čtvrtletní národní účty (2008).

Po přechodné změně v letech 2005–2006 dochází v roce 2007 k velmi rychlému růstu spotřeby, který předstihl reálný růst disponibilních důchodů, a míra úspor opět klesla. V posledních letech růst spotřeby ovlivňují i půjčky domácností, které začaly prudce stoupat od roku 2002. I když větší část tvoří dlouhodobé půjčky spojené s bydlením, které se projeví především v investicích domácností, expanze spotřebitelských úvěrů se již plně promítá do zvýšení soukromé spotřeby.

Půjčky a úvěry poskytované domácnostem jsou v České republice relativně novým faktorem, který ovlivňuje spotřebu domácností. Jeho vliv výrazněji zesílil od roku 2002 zejména díky privatizaci bank a jejich aktivnější politice. Významnou roli sehrály historicky i v mezinárodním srovnání nízké úrokové míry a růst trhu s bydlením. Úvěry domácnostem nevstupují do jejich disponibilních důchodů, protože jde o finanční transakci. Zvyšují ale soukromou spotřebu a tím nepřímo snižují úspory. Pokles úspor spolu s růstem zadluženosti představuje negativní stránku rychlé expanze úvěrů pro domácnosti. Společně se zvyšováním jejich investic s podporou úvěrů na bydlení jde o důležitou příčinu záporné mezery mezi úsporami a investicemi v tomto sektoru. V posledních šesti letech hodnota úvěrů poskytovaných domácnostem rostla velmi rychle, v průměru ročně více než o 30 % (viz tabulka 8). Podíl úvěrů na bydlení se zvýšil z 25 % v roce 2001 na 70,9 % ke konci roku 2007. Podíl spotřebitelských úvěrů byl relativně stabilní a pohyboval se kolem 20 % na celkových úvěrech od bankovních institucí.

² Saldo druhotných důchodů je ovlivněno tím, že sociální příspěvky domácností obsahují i sociální příspěvky zaměstnavatelů, které domácnosti neplatí. V prvotním rozdělení v položce náhrady zaměstnancům jsou totiž obsaženy i sociální příspěvky zaměstnavatelů, které sice představují náklady práce, ale nejsou příjmem pracovníků.

Tabulka 8: Stav úvěrů poskytovaných domácnostem bankovními institucemi v ČR (mld. Kč, k 31. 12.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Úvěry celk.	139,5	180,2	236,1	312,6	413,7	535,2	719,8
Roční růst*	14,8	29,2	31,0	32,4	32,3	29,4	34,5
Spotřebitel.	29,9	43,8	53,9	67,9	88,9	109,2	137,7
Na bydlení	34,7	111,7	154,9	208,5	279,9	371,1	510,5
Hypoteční	34,7	50,7	78,4	115,2	166,7	238,2	333,5

Poznámka: * Roční růst celkových úvěrů v %. Zahřuty i úvěry poskytnuté živnostníkům. Pramen: ČNB - databáze časových řad ARAD (červenec 2008).

Rychlý růst úvěrů vedl k růstu **zadluženosti českých domácností**, které v roce 2007 podobně jako v předchozích letech zvýšily svůj dluh o třetinu. Celkový dluh domácností vůči finančním institucím v roce 2007 překročil 800 mld. Kč. Na růstu zadluženosti se nejvíce podílely úvěry na bydlení. Míra zadluženosti domácností je prozatím z makroekonomického hlediska únosná, avšak v delším časovém horizontu existuje riziko nevyváženého vývoje pasiv a aktiv. Poměr dluhu domácností k HDP v České republice se neustále zvyšuje a ke konci roku 2007 dosáhl 23,4 % (v EU-15 je to nicméně více než 60 %). Zatímco růst úvěrů poskytnutých domácnostem zvyšuje spotřebu domácností, růst jejich zadluženosti se může perspektivně projevit buď ve snížení míry úspor nebo v omezování spotřeby. Vážná situace může nastat u nízkopříjmových domácností, které nemají úspory a v případě zhoršeného hospodářského vývoje se dostanou do potíží se splácením dluhu. Na nepříznivý vývoj soukromé spotřeby mohou působit i další vlivy (růst cen, situace na trhu práce apod.).

3. Tvorba hrubého kapitálu (investice)

Tvorba hrubého kapitálu (investice) je tokovou veličinou, která zachycuje pořízení vyrobených nefinančních aktiv. Z hlediska významu, ale i váhy v tvorbě hrubého kapitálu, je klíčová tvorba hrubého fixního kapitálu (THFK). Druhou složkou investic je změna stavu zásob, která se vztahuje k zásobám materiálu a surovin, k nedokončené výrobě, k hotovým výrobkům a obchodnímu zboží. Značné meziroční výkyvy ve stavu zásob mohou značně ovlivnit růst HDP. Třetí složka zahrnuje čisté pořízení cenností (drahokamy a vzácné kovy, starožitnosti a umělecké předměty) hlavně za účelem uchování hodnot. Tato položka není významná, nicméně svým charakterem patří do tvorby hrubého kapitálu. Investice jsou vyjadřovány jako hrubé (včetně spotřeby fixního kapitálu) nebo čisté (po odečtení spotřeby fixního kapitálu). Z hlediska **věcného členění** THFK zahrnuje (1) budovy a stavby (obydlí, nebytové budovy, ostatní stavby), (2) stroje a zařízení (dopravní prostředky, ostatní stroje a zařízení), (3) pěstovaná aktiva (trvalé porosty a základní stádo), (4) nehmotná fixní aktiva (geologický průzkum, software, původní umělecká a kulturní díla).

Míra investic

Průměrné meziroční **tempo růstu** tvorby hrubého kapitálu v běžných cenách v letech 2001–2007 dosahovalo 5,8 % (z toho fixního kapitálu 4,9 %), zatímco HDP rostl průměrně o 7,2 % ročně. Nižší růst THFK se odráží ve vývoji **míry investic** (měřené podílem na HDP), která v běžných cenách poklesla mezi lety 2001 a 2007 z 28,0 % na 24,1 % (viz tabulka 9). Vývoj investic ve stálých cenách je navíc ovlivněn vývojem deflátoru.⁵ Vzhledem k tomu, že deflátor THFK rostl pomaleji než deflátor HDP, míra investic počítaná ze stálých cen roku 2000⁶ se snižovala výrazně pomaleji než míra investic v běžných cenách (mezi lety 2001–2007 pouze o 1,7 procentního bodu oproti 3,9 bodu v běžných cenách). Míra investic patří z dlouhodobého hlediska k důležitým ukazatelům růstu

konkurenceschopnosti ekonomiky. Rozdíly mezi zeměmi jsou značné a lze je vysvětlit řadou faktorů, k nimž patří příliv přímých zahraničních investic, průběh ekonomického cyklu, struktura ekonomiky, efektivnost využití investic či různé cenové relace jednotlivých zemí. Nelze proto považovat vyšší míru investic za záruku rychlého růstu ekonomiky. V **mezinárodním srovnání** je míra investic v ČR vyšší než ve vyspělých zemích EU. Ve skupině středoevropských nových členů zaujímala ČR v roce 2007 třetí místo za Slovenskem a Slovinskem. Míra investic v EU-15 se dlouhodobě pohybovala kolem 20 % HDP a v roce 2007 dosáhla 21,1 %.

Tabulka 9: Vývoj míry investic (v % HDP, s.c. roku 2000)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Běžné ceny	28,0	27,5	26,7	25,8	24,9	24,6	24,1
Stálé ceny	29,1	30,0	29,1	29,0	27,7	27,6	27,4

Pramen: ČSÚ - roční národní účty (červenec 2008).

Růst investic

Průměrné roční **reálné tempo růstu** investic (THFK) v letech 2001–2007 dosahovalo 4,3 %, tedy výrazně více oproti méně než 1 % v období 1995–2000. Růst investic je však velmi kolísavý, např. v roce 2003 tvorba hrubého fixního kapitálu vzrostla pouze o 0,4 %, zatímco v roce 2007 o 5,8 %. Zrychlení růstu v letech 2006 a 2007 bylo ovlivněno dobrými finančními podmínkami (rostoucí ziskovostí podniků a nízkými úrokovými mírami), vysokým využitím výrobních kapacit a celkově příznivou hospodářskou situací země.

V **mezinárodním srovnání** se skupinou středoevropských zemí (EU-5) vykazuje ČR nízkou investiční dynamiku (viz tabulka 10). V letech 2006 a 2007 pouze Maďarsko zaznamenalo pokles investiční aktivity v souvislosti s úspornými opatřeními. Polsko ve stejných letech dosáhlo enormní růst investic více než 16 % v ročním průměru. Tato dynamika byla reakcí na silný pokles investic v letech 2001–2003. Vyspělé země (EU-15) po stagnaci v letech 2001–2003 začaly zvyšovat investiční aktivitu až na 5,6 % v roce 2006. V roce 2007 je však podle ECFINu odhadován mírný pokles na 4,7 %. Trend zrychlování růstu investic byl patrný u většiny zemí EU a byl důsledkem oživení ekonomické aktivity a s ním spojeného optimistického očekávání investorů.

Tabulka 10: Reálný roční růst investic (v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU-15	0,8	-0,6	1,3	3,0	3,0	5,6	4,7
ČR	6,6	5,1	0,4	3,9	1,8	6,5	5,8
Maďarsko	5,2	10,2	2,2	7,6	5,3	-2,5	0,1
Polsko	-9,7	-6,3	-0,1	6,4	6,5	14,9	17,6
Slovensko	12,9	0,2	-2,7	4,8	17,6	8,4	7,9
Slovinsko	1,4	1,0	7,4	7,3	2,5	8,4	17,2

Pramen: WIIW (2008) a ECFIN (2008).

Reálný růst tvorby hrubého fixního kapitálu podle **odvětví** vykazuje daleko silnější meziroční výkyvy než celková dynamika THFK za národní hospodářství. Průměrné meziroční tempo investic v letech 2001–2006 dosáhlo 4 %. Nadprůměrný roční růst ve stejném období zaznamenala odvětví veřejné správy, ostatních služeb, školství, stavebnictví, nemovitostí a zpracovatelského průmyslu. Naopak, investice reálně poklesly v odvětví elektřiny, plynu a vody a v peněžnictví a pojišťovnictví. Za průměrnými ročními tempy se však skrývají výrazné meziroční výkyvy (viz tabulka 11).

Příspěvky odvětví k růstu tvorby hrubého fixního kapitálu ukazují silný pozitivní vliv tří odvětví v letech 2004–2007: zpracovatelského průmyslu (s výjimkou roku 2005, kdy investice do tohoto odvětví poklesly), nemovitostí a dopravy a telekomunikací. Odvětví dopravy, které zahrnuje investice do dopravní infrastruktury, bylo hlavním tahounem růstu celkových investic v roce 2005. V roce 2006 tuto roli hrálo odvětví nemovitostí.

Tabulka 11: Reálný růst investic podle odvětví (v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Celkem	6,6	5,1	0,4	3,9	1,8	6,5	4,0
A+B Zem., les.	17,2	7,3	-19,8	14,3	-0,5	7,4	3,6
C Dobýv. ner.	34,0	-4,3	-26,6	5,2	-0,7	17,3	2,4
D Zprac. prům.	15,3	2,5	3,2	12,0	-8,4	3,6	4,4
E En., el., voda	-2,8	-14,3	9,5	-17,5	7,6	12,6	-1,5
F Stavebnictví	56,6	-12,7	11,1	-12,4	-8,4	11,2	5,2
G+H Obch.,ub.	5,8	9,6	9,0	-7,9	12,5	-5,1	3,7
I Doprava, spoje	12,0	-18,3	2,2	9,0	17,4	6,9	4,2
J Peněž., pojiš.	-15,2	30,1	-11,9	-9,8	-13,0	25,6	-0,7
K Podn.sl.,nem.	-12,3	29,3	-9,0	9,8	4,1	11,0	4,6
L Veřejná spr.	9,9	28,1	10,2	2,2	-22,9	27,5	7,7
M Školství	5,9	6,9	-6,0	9,4	9,7	8,5	5,6
N Zdravotnictví	21,6	16,1	-12,5	14,3	-11,9	-0,6	3,6
O Ostat. služby	-1,7	38,8	18,4	-11,6	4,0	-1,8	6,5

Pramen: ČSÚ - roční národní účty (červenec 2008).

Věcná a odvětvová struktura investic

Vývoj **věcné struktury** tvorby hrubého fixního kapitálu v běžných cenách byl v letech 2001–2007 charakterizován rostoucím podílem budov a staveb (viz tabulka 12). Tato tendence odráží jak poměrně rychlý růst infrastrukturálních investic, tak rozdílný vývoj cen budov a staveb na jedné straně a strojů a zařízení na straně druhé. Zatímco ceny strojů klesaly (od roku 2000 o 10 %), ceny budov a staveb se od roku 2000 zvýšily více než o 20 %. Deflátoři pro stroje jsou determinovány jak vývojem cen tuzemských produktů, tak posilujícím kurzem koruny v posledních letech a poklesem dovozních cen. Změna věcné struktury tvorby hrubého fixního kapitálu počítaná ve stálých cenách roku 2000, která vylučuje vliv cenového vývoje, ukazuje pouze mírný nárůst podílu budov a staveb (ze 43,4 % v roce 2001 na 45,5 % v roce 2007) a slabý pokles podílu strojů (z 51,2 % v roce 2001 na 50,5 % v roce 2007). Odlišný vývoj struktury investic ve stálých cenách je dán rozdílným vývojem deflátorů staveb a strojů.

Tabulka 12: Věcná struktura THFK (v %, b.c.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Budovy a stavby	44,7	45,2	48,9	49,1	51,1	51,3	53,1
Stroje a zařízení	49,7	49,1	45,5	45,1	43,4	43,3	42,4
Ostatní	5,6	5,7	5,5	5,8	5,4	5,3	4,5

Pramen: ČSÚ - roční národní účty (červenec 2008).

Odvětvová struktura investic odráží probíhající strukturální změny v ekonomice. Po roce 2001 dochází víceméně ke stabilizaci podílů většiny odvětví na tvorbě hrubého fixního kapitálu. Pokračuje trend poklesu investic v zemědělství a energetice. Zpracovatelský průmysl si udržuje vysoký podíl kolem čtvrtiny celkových investic v národním hospodářství. Vzrostl význam odvětví nemovitostí a služeb pro podniky, které zaznamenaly největší růst podílu. Nárůst ve stálých cenách byl již mírnější, což indikuje rychlý růst cen v důsledku vysokého podílu budov a staveb v tomto odvětví.

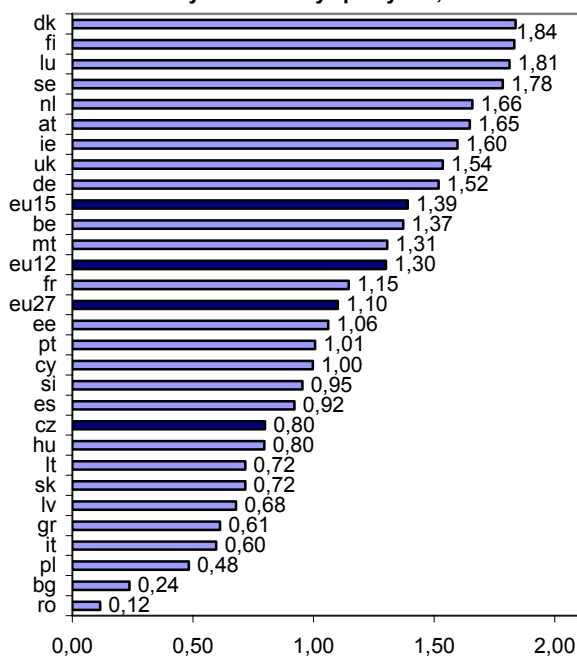
³ Deflátor THFK vzniká vážením cenového vývoje dovezených a v tuzemsku nakoupených investičních statků. Protože značná část THFK pochází z dovozu, snižující se dovozní ceny (i díky posilujícímu kurzu koruny) silně ovlivňují deflátor THFK.

⁴ Odvětvové členění investic v národních účtech má určitá specifika. Velmi významné je odvětví nemovitostí, kam patří pořízení bytů domácnostmi. Dále je významné odvětví dopravy, které zahrnuje investice do dopravní infrastruktury (silnice a železnice).

Kvalita správy

Komplexní hodnocení kvality správy v mezinárodním a časovém srovnání je v projektu Světové banky **Governance Matters (GM)** rozděleno do tří základních hledisek (vždy hodnocených dvojicí dílčích ukazatelů): (1) procesy, jimiž jsou vlády vybírány, kontrolovány a obměňovány, (2) schopnost vlády efektivně formulovat a realizovat přiměřené politiky a (3) respekt občanů a stav institucí, které řídí ekonomické a sociální interakce mezi nimi.¹ Souhrnný index kvality správy je vypočítán ze šesti dílčích ukazatelů (viz box 1). Vývoj v EU-27 je spíše stabilní (viz tabulka 1). Počáteční velký rozdíl mezi EU-15 a EU-12 se postupně snížil (z 0,97 na 0,40 v roce 2007), tedy dochází k poměrně rychlému dohánění institucionální kvality v EU-12.

Obrázek 1: Souhrnný index kvality správy GM, rok 2007

Pramen: WB (2008), vlastní úpravy.

Tabulka 1: Vývoj souhrnného ukazatele kvality správy GM

	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2007
EU-27	1,04	1,11	1,11	1,17	1,12	1,09	1,10
EU-15	1,49	1,53	1,51	1,52	1,42	1,37	1,39
EU-12	0,48	0,60	0,61	0,73	0,74	0,73	0,99
ČR	0,88	0,76	0,70	0,81	0,74	0,79	0,80

Poznámka: Vyšší hodnota = lepší výsledek. Nevážené průměry hodnot za skupiny zemí. Pramen: WB (2008), vlastní úpravy.

Česká republika vykazuje ve sledovaném období jen mírné výkyvy v kvalitě správy, ale počáteční náskok vůči průměru EU-12 postupně ztrácí (viz tabulka 2). Zhoršení pozice skupiny EU-15 vysvětluje vývoj **dílčích ukazatelů**. Kvalita demokracie se téměř nezměnila, poklesla ale politická stabilita i hodnota dalších dílčích ukazatelů kromě regulačního zatížení. Naopak v EU-12 se hodnocení s výjimkou politické stability zlepšilo ve všech sledovaných oblastech.

Situace v České republice je do určité míry odlišná. ČR byla podle projektu GM v roce 2007 oproti roku 1998 stejně demokratická, více politicky stabilní a měla výkonnější vládu. Úspěšně sice snižuje regulační zátěž, nicméně zhoršuje se kvalita právního řádu. Nejhorší a rostoucí problém představuje v ČR dlouhodobě kontrola korupce (viz tabulka 3).

Box 1 - Dílčí ukazatele hodnocení kvality správy (GM)

Kvalita politických procesů je vyjádřena ukazatelem demokracie (podle rozvoje politických, občanských a lidských práv a mechanismu politických procesů a podle nezávislosti médií). Druhý dílčí ukazatel hodnotí stabilitu vládní moci podle pravděpodobnosti svržení ústavními prostředky nebo násilím včetně terorismu. Druhá dvojice ukazatelů odráží schopnost vlády formulovat a realizovat **vhodné politiky**. Efektivita vlády vedle účinnosti a kredibility politik odráží výkonnost administrativního aparátu, jeho nezávislost na politických tlacích nebo kvalitu služeb veřejného sektoru. **Regulační kvalita** hodnotí užívání tržně ne/konformních politik (cenová kontrola, nevhodná regulace bank) a jejich dopad na domácí i zahraniční investory. Třetí dvojice přibližuje kvalitu **institucionálních interakcí**. Právní řád je hodnocen podle ochoty subjektů podřídit se zákonům, efektivnost a předvídatelnost soudnictví, ochranu vlastnických práv, kvalitu vymáhání smluv, fungování policie či také pravděpodobnost násilné a nenásilné kriminality. **Kontrola korupce** přibližuje možnost zneužití veřejné moci k získání soukromého užítku, a to jak v případě velké (politické) a malé (byrokratické) korupce, tak v případě možnosti ovlivňovat přijímané politiky a zákony (tzv. ovládnutí státu).

Tabulka 2: Dílčí ukazatele kvality správy GM

		EU-15	EU-12	ČR
Demokracie	1998	1,33	0,85	0,96
	2007	1,35	0,94	0,98
Politická stabilita	1998	1,05	1,00	0,78
	2007	0,86	0,82	0,83
Efektivita vlády	1998	1,77	0,48	0,72
	2007	1,48	0,95	0,99
Regulační kvalita	1998	1,23	0,67	0,73
	2007	1,48	1,23	0,96
Právní řád	1998	1,66	0,42	0,83
	2007	1,50	1,01	0,77
Kontrola korupce	1998	1,93	0,34	0,43
	2007	1,68	0,72	0,26

Pramen: WB (2008), vlastní úpravy.

Náskok EU-15 v hodnocení demokracie před novými členskými zeměmi je dlouhodobý a setrvalý. Politická stabilita nevykazuje výraznější změny, nicméně celkově se v Evropě od roku 2000 zhoršuje. Efektivita vlády je v nových členských zemích závažným a přetrvávajícím problémem. Zatímco vyspělé země se potýkají zejména s rozsáhlým byrokratickým aparátem, země EU-12 také s neefektivní byrokracií, špatnou strukturou veřejných výdajů, institucionálním selháváním a nízkou kvalitou veřejných služeb. Česká republika dosáhla výraznějšího posunu až v roce 2006, následuje nicméně opětovný pokles. Úzce související hodnocení regulační kvality se v ČR soustavně zhoršuje od zatímního vrcholu v roce 2002, skupina nových členských zemí naopak vykázala v posledním roce výrazné zlepšení. Rozdíl mezi vývojem průměru EU-12 a v neprospěch ČR je ještě silnější v případě právního řádu (velikost pozitivního posunu skupiny nových členských zemí nepůsobí však příliš věrohodně). Velkou slabinou skupiny EU-12, jak už bylo zmíněno, zůstává oproti vyspělým členským zemím kontrola korupce.

Tabulka 3: Složky indexu kvality správy v ČR

	1998	2000	2002	2004	2006	2007
Demokracie	0,96	0,82	1,02	1,03	0,96	0,98
Politická stabilita	0,78	0,59	0,97	0,67	0,75	0,83
Efektivita vlády	0,72	0,77	0,87	0,75	1,01	0,99
Regulační kvalita	0,73	0,68	1,16	1,06	0,95	0,96
Právní řád	0,83	0,68	0,73	0,70	0,73	0,77
Kontrola korupce	0,43	0,26	0,35	0,36	0,36	0,26

Pramen: WB (2008), vlastní úpravy.

Nejmenší odlišnosti mezi oběma skupinami zemí EU se vyskytují zejména u politické stability, menší u demokracie a regulační zátěže. V těchto oblastech probíhá proces přizpůsobování relativně úspěšně, země EU-12 jsou demokratické a politicky stabilní. Výrazné rozdíly, ať již počáteční nebo konečné, jsou u efektivity vlády a kvality právního řádu, největší v případě kontroly korupce.

Tabulka 4: Mezera mezi EU-12 a EU-15 v kvalitě správy GM

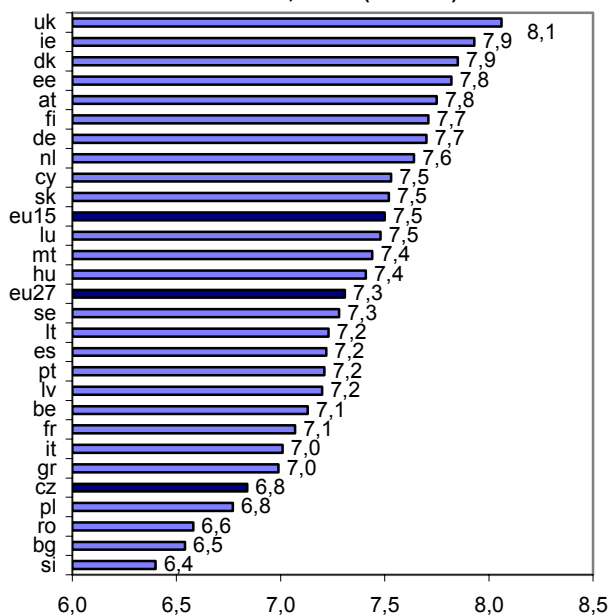
	1998	2000	2002	2004	2006	2007
Demokracie	-0,38	-0,28	-0,39	-0,23	-0,49	-0,02
Politická stabilita	-0,05	-0,05	-0,07	-0,11	-0,10	-0,11
Efektivita vlády	-1,29	-1,11	-1,09	-0,91	-0,70	-0,11
Regulační kvalita	-0,56	-0,74	-0,67	-0,40	-0,44	-0,04
Právní řád	-1,24	-1,18	-1,00	-0,92	-0,91	-0,10
Kontrola korupce	-1,59	-1,39	-1,31	-1,25	-1,17	-0,17

Pramen: WB (2008), vlastní úpravy.

Ekonomická svoboda a kontrola korupce

Kvalitu institucionálního prostředí přibližuje specifické hledisko ekonomické svobody, jejíž hodnocení dlouhodobě publikují (s odlišnou metodikou a frekvencí) dvě organizace – Fraser Institute a Heritage Foundation (podrobná struktura používaných ukazatelů je obsažena v příloze). Indexy jsou konstruovány ze širokého spektra dílčích ukazatelů s využitím tvrdých a měkkých dat (jejich kombinace obohacuje vypovídací schopnost mezinárodních a časových srovnání).

Obrázek 2: IES Fraser Institute, EU-27 (rok 2006)

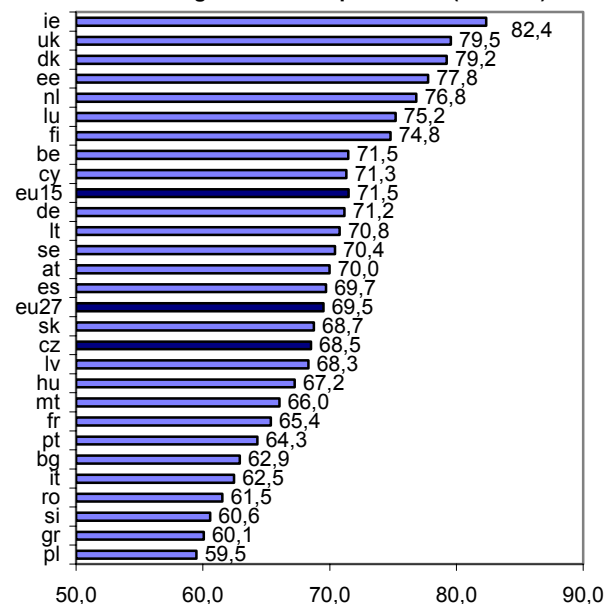
Pramen: Fraser Institute (2008).

Index ekonomické svobody (IES) **Fraser Institute** je publikován od roku 1970, v současné metodologii od roku 1996. V posledním kole je hodnoceno 130 zemí na základě 38 proměnných rozdělených do pěti oblastí. Podle jejich průměru je stanoveno pořadí sledovaných zemí (maximální hodnota a nejvyšší úroveň ekonomické svobody je rovna 10). Tematicky index zahrnuje velikost vlády, kvalitu právního prostředí, peněžní systém, zahraniční obchod, regulaci (úvěrového trhu, trhu práce a podnikání). Index ekonomické svobody **Heritage Foundation** je publikován od roku 1995 každoročně. V posledním kole bylo hodnoceno 161 zemí v deseti oblastech (dílčích svobodách) v intervalu od 0 (minimální svoboda) až po 100 (maximální svoboda). Výsledný index ekonomické svobody je neváženým průměrem výsledků dílčích ukazatelů svobo-

dy v podnikání, obchodování, soukromého vlastnictví a trhu práce, dále svobody ve fiskální, investiční a měnové oblasti, a v minimalizaci vládních zásahů a korupce.

Rozdíly v pozicích zemí EU mezi oběma indexy lze zčásti připisat použité metodice (např. odlišným vahám některých dílčích ukazatelů) či časovému odstupu (Fraser Institute publikuje výsledky se zpožděním). Pozice České republiky je poměrně nepříznivá v obou případech, nicméně v čase se zlepšuje. Podle měření Fraser Institute dosahovala ČR v roce 1996 hodnoty indexu 5,81 (69. místo), zatím nejlepší výsledek v roce 2004 (6,92 a 46. místo), v zatím posledním kole se však objevuje zhoršení na 6,84 (59. místo).

Obrázek 3: IES Heritage Foundation pro EU-27 (rok 2008)

Pramen: Heritage Foundation (2008).

Box 2 – Složky hodnocení indexu Heritage Foundation

Hodnocení Heritage Foundation zahrnuje následující svobody. (1) **svobodu podnikání** charakterizuje administrativní obtížnost a finanční nákladnost zahájení, provádění a ukončení podnikání, (2) **svobodu obchodování** vyjadřuje kombinace celní sazby a necelních překážek, netarifní bariéry jsou popsány jako restrikce množství, cenová kontrola a regulace, (3) **fiskální svoboda** je vymezena daňovými sazbami a podílem vládních příjmů z daní na HDP, (4) **svobodu od vládních zásahů** lze charakterizovat jako nezávislost na vládě vyjádřené mírou vládních zásahů podle podílu vládních výdajů na HDP a významu příjmů ze státního vlastnictví v ekonomice, (5) **měnová svoboda** je přiblížena váženou průměrnou mírou inflace za poslední tři roky doplněná významem cenových regulací (cenových kontrol.), (6) **investiční svoboda** hodnotí míru omezení pro příliv zahraničního kapitálu a další charakteristiky investičního klimatu včetně ochrany investorů, pobídek a míry restrikcí při investování, (7) **svoboda finanční** měří otevřenost bankovního a finančního systému, přiměřenost bankovního dohledu či případná omezení spektra produktů nabízených finančními institucemi, (8) **svoboda soukromého vlastnictví** je hodnocena podle míry ochrany a vynutitelnosti vlastnických práv, rizika vyvlastnění a nezávislosti soudnictví, (9) **svoboda od korupce** je hodnocena podle tradičního ukazatele organizace Transparency International (index vnímání korupce), (10) **svobodu trhu práce** charakterizuje regulace a náklady přijímání a propouštění zaměstnanců (tato charakteristika byla zařazena nově v posledním roce).

Výsledky měření Heritage Foundation ukazují sice menší kolísání oproti FI, ale dlouhodobou stagnaci je nutno považovat za nepříznivou charakteristiku ve srovnání s pokrokem v ostatních nových členských zemích. Stoupající svobodu

obchodování či měnové oblasti vyvažuje naopak upadající svoboda podnikání. Ještě hůře než chronicky problémová oblast kontroly korupce je hodnocena míra vládních zásahů.

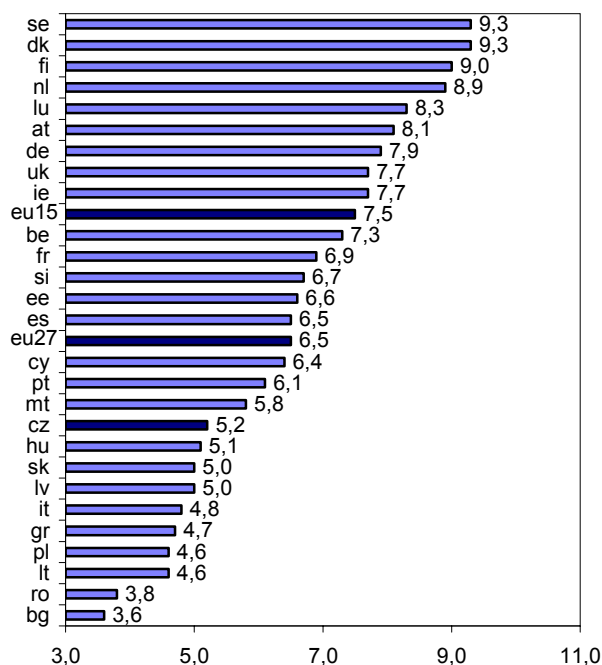
Tabulka 5: Složky IES Heritage Foundation v ČR

	1996	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Celk. pozice	68,1	66,5	67,5	67,0	64,9	66,8	67,8	68,5
Podnikání	100,0	70,0	70,0	70,0	70,0	57,8	61,1	63,9
Obchod	75,0	73,0	73,6	73,4	76,8	82,4	86,6	86,0
Fiskální svob.	47,5	66,8	67,2	67,1	68,2	68,8	69,9	71,3
Minim. vl. zás.	38,2	33,7	45,6	40,9	15,9	36,8	47,1	45,6
Měnová svob.	72,5	82,2	81,9	84,6	88,9	85,9	86,3	80,3
Investiční sv.	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0
Finanční sv.	90,0	90,0	90,0	90,0	90,0	90,0	80,0	80,0
Soukr. vlastn.	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0	70,0
Kontr. korupce	50,0	43,0	39,0	37,0	39,0	42,0	43,0	48,0
Trh práce	60,5	64,4	63,6	70,2

Pramen: Databáze IES Heritage Foundation (30.10.2008).

Nejznámější a také nejkompexnější hodnocení korupčnosti v mezinárodním srovnání publikuje organizace Transparency International ve formě **Indexu vnímání korupce** (Corruption Perception Index – CPI) již od roku 1995.

Obrázek 4: Index vnímání korupce 2007,2008 pro EU-27

Pramen: Transparency International (2008).

CPI řadí země podle intenzity vnímání zkorumpovanosti úředníků a politiků.¹ Nabývá hodnot v intervalu od nuly do desítky. Nulová hodnota znamená, že veškeré ekonomické

¹ Při srovnávání CPI v čase a mezi zeměmi je nutno brát v úvahu, že metodologie je průběžně obměňována a počet zahrnutých zemí se postupně zvyšuje. Navíc vnímání korupce může odrážet nejen její skutečný rozsah, ale např. i publicitu tohoto problému v médiích či hodnotová měřítka respondentů. Nicméně dlouhodobě špatná pozice země v mezinárodním srovnání či její výrazné zhoršení je nepochybně nutno hodnotit nepříznivě.

² Asijská rozvojová banka, Africká rozvojová banka, Bertelsmann Foundation, Světová banka, Economist Intelligence Unit, Freedom House, Global Inside, Institute for Management Development, Merchant International Group, Political and Economic Risk, Světové ekonomické fórum.

transakce v zemi ovládají úplatky, vydírání a podplácení, desítka označuje zemi zcela bezkorupční. Hodnocení nižší než 5 bodů považuje TI za korupci přebujelou (vymykající se kontrole). V posledním kole zahrnuje srovnání 180 zemí a čerpá údaje z 11 různých, převážně mezinárodních pramenů.²

Srovnání v rámci EU-27 (viz obrázek 4) ukazuje výrazné zastávání nových členských zemí za EU-15 (výjimkou je velmi nepříznivá pozice Itálie a Řecka). ČR zaujímá v roce 2008 až 45. místo s hodnotou indexu 5,2 (stejně jako v roce 2007). Zastavil se tak od roku 2002 trvající pozitivní vývoj z úrovně 3,7 přes 4,2 v roce 2004 a 4,8 v roce 2006. Současná hodnota indexu však byla dosažena již v roce 1997, jde tedy vlastně pouze o postupný návrat na výchozí pozici.

Novější šetření Transparency International představuje **Globální barometr korupce**, který je založen pouze na průzkumu veřejného mínění (prováděném pro TI Gallupovým ústavem). První kolo šetření proběhlo v roce 2003 ve 48 zemích a v roce 2007 byly publikovány (v pořadí již čtvrté) výsledky pro 60 zemí. Průzkum (v odlišení 14 institucionálních sektorů) zahrnuje názory na současnou míru zkorumpovanosti i její očekávaný vývoj, včetně účinnosti protikorupční vládní politiky (viz tabulka 4).

Tabulka 6: Korupčnost institucí a sektorů, rok 2007

	Pol. str.	Parlam.	Soukr. sekt.	Policie	Práv. syst.	Média	Daň. přj.	Zdra. vojn.	Vzděláv.	Ar. máda	Sít. odv.	Reg. povol.	Nevl. organ.
AT	3,2	2,9	3,2	2,8	2,6	3,0	2,7	2,5	2,5	2,9	2,3	2,6	2,5
BG	4,3	4,2	3,9	4,0	4,3	3,0	3,6	4,1	3,4	2,8	2,7	3,3	3,2
CZ	3,6	3,4	3,3	3,8	3,6	2,8	2,6	3,4	2,9	3,2	2,5	3,4	2,6
DE	3,5	3,0	3,5	2,3	2,5	3,1	2,3	2,8	2,2	2,4	3,1	2,0	2,8
DK	3,1	2,5	3,2	2,2	2,0	3,1	2,2	2,5	2,3	2,4	2,5	1,9	2,6
ES	3,9	3,1	3,6	2,8	3,0	3,4	3,0	2,2	2,3	2,5	3,1	2,9	2,7
FI	3,3	2,5	2,9	1,8	2,1	3,0	2,1	2,1	2,0	1,8	2,2	1,7	2,5
FR	3,7	2,9	3,5	2,8	2,6	3,4	2,6	2,3	1,9	2,1	2,3	2,2	2,4
GR	4,1	3,4	3,3	3,3	3,6	3,7	3,8	3,5	2,9	2,6	3,3	2,3	2,5
IE	3,4	2,8	3,0	2,7	2,9	2,8	2,6	2,5	2,1	2,1	2,4	2,2	2,3
IT	4,2	3,7	3,3	2,3	3,1	3,2	3,4	3,2	2,4	2,2	2,8	3,4	2,6
LT	4,0	4,0	3,6	3,7	3,9	3,0	2,4	3,9	2,9	2,3	2,1	2,9	2,6
LU	3,7	3,2	3,5	3,0	3,0	3,4	2,8	2,7	2,6	2,7	2,5	2,6	2,7
NL	3,0	2,7	3,0	2,7	2,5	3,0	2,4	2,6	2,3	2,5	2,7	2,1	2,7
PL	4,2	3,9	3,9	3,8	3,8	3,4	3,2	4,0	3,1	3,1	2,7	3,7	3,3
PT	4,1	3,6	3,6	3,2	3,4	3,0	3,6	3,2	2,9	2,6	2,8	2,6	2,8
RO	3,9	3,9	3,6	3,7	3,8	2,8	2,6	3,7	3,0	2,4	2,4	2,9	2,6
SE	3,2	2,5	3,1	2,5	2,4	3,2	1,9	2,4	2,1	2,4	2,4	2,2	2,3
UK	3,5	3,1	3,2	2,7	2,9	3,4	2,7	2,3	2,3	2,4	2,6	2,0	2,7

Poznámka: Zahrnuto je pouze 19 členů EU. 1 = zcela nekorumpovaná, 5 = extrémně zkorumpovaná. Pramen: TI (2007), vlastní úpravy.

Ve srovnání s ostatními zeměmi jsou však lidé v České republice přesvědčeni, že korupce značně působí i na podmínky podnikání. V případě úspěšnosti vládní politiky v potírání korupce se většina respondentů v České republice (61 %) domnívá, že protikorupční praktiky jsou neefektivní (resp. že vláda proti korupci nebojuje) a pětina si dokonce myslí, že vláda korupci podněcuje, což představuje nejhorší výsledek v celé Evropské unii. Zajímavé výsledky přinesly odpovědi na otázku o úplatcích. Zatímco 9 % respondentů v celém souboru přiznalo úplatek, v České republice to bylo 17 %. Ve výsledcích České republiky se tak odráží dlouhodobě neřešené problémy při (ne)zavádění systémových protikorupčních opatření vládou a dlouhodobé ignorování korupce na komunální úrovni a zejména ve veřejných zakázkách. Při bližší analýze výsledků v České republice není bez zajímavosti že názory se příliš neliší ani podle pohlaví (muž a žena) ani podle věkových skupin či dosaženého vzdělání. Závěr je jednoduchý, většina z nás je přesvědčena, že žijeme v korupci prolezelé společnosti.

Výroba a opravy strojů a zařízení

Výroba strojů a zařízení se řadí k nejvýznamnějším evropským i českým zpracovatelským odvětvím jak z hlediska podílu na zaměstnanosti i přidané hodnotě, tak zejména díky svojí nadprůměrné inovační výkonnosti a technologickému významu napříč odvětvími. Inovace ve strojírenství jsou silně poptávkově založené a nové produkty se přizpůsobují specifickým potřebám zákazníků, kteří také často inovace přímo podněcují svými požadavky. Inovační poptávka strojírenství proto do značné míry odráží cyklické fluktuační investiční poptávky (ve vazbě na makroekonomický vývoj). Evropský a zčásti i český strojírenský průmysl těží z dosavadní silné pozice i v globálním měřítku, nicméně udržení konkurenceschopnosti bude vyžadovat odpovídající kapitálovou (a tedy i tržní) sílu producentů, schopnost technického využití průlomových vědeckých poznatků, včetně nových technologických paradigmat (např. nanotechnologií), a dostatečnou nábidku (vysoce) technicky kvalifikovaných pracovníků.

1. Ekonomická pozice a výkonnost

Výroba a opravy strojů a zařízení (dále strojírenství) patří dlouhodobě ke klíčovým odvětvím českého zpracovatelského průmyslu (viz tabulka 1). V roce 2006 představovalo 9,3 % jeho produkce, 11,0 % hrubé přidané hodnoty a 12,8 % vývozu. **Ekonomická pozice** je dále posílena zejména technologickým významem produkce pro další průmyslová odvětví. Charakter tvůrce technologií se projevuje v tzv. středně vysoké znalostní náročnosti, kdy podíl na výdajích do výzkumu a vývoje v ČR odpovídá podílu odvětví na hrubé přidané hodnotě. Zdrojem (ztělesněných) technologií je rovněž dovoz a příliv zahraničních investic.

Tabulka 1: Význam strojírenství ve zpracovatelském průmyslu ČR (v %)

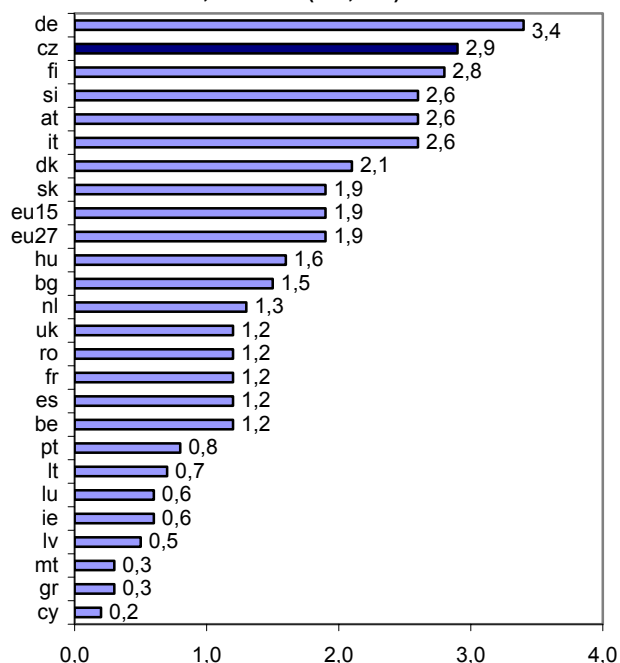
	2002	2003	2004	2005	2006
Produkce	7,9	7,9	8,0	8,4	9,5
HPH	9,8	9,5	9,2	9,9	11,0
Zaměstnanost	11,0	11,1	11,0	11,3	11,4
THFK	10,0	9,7	8,9	10,3	9,7
Vývoz	11,9	12,7	12,9	12,9	12,8
Dovoz	12,5	12,8	12,4	11,7	11,0
Výdaje na VaV	11,5	11,4	11,3	12,3	10,9
PZI (stav)	5,5	5,3	6,0	6,9	8,0

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Odvětví strojírenství zahrnuje široké spektrum výrobních a opravárenských činností, dodává výrobní prostředky dalším odvětvím a samo je ve velké míře využívá. Významně tak ovlivňuje technologickou úroveň a efektivnost odběratelů, kvalitativní parametry výrobků a tím i jejich konkurenceschopnost. Naopak schopnost přizpůsobení požadavkům zákazníků je zásadním faktorem tržního úspěchu. Struktura odvětví je poměrně diferencovaná, vedle úzké skupiny velkých producentů tvoří převážnou část firem menší subjekty s (velmi) specializovanou nabídkou (jejich problémem je však nedostatečná finanční síla, která omezuje i rizikové inovační aktivity či pronikání na globální trhy). Strojírenství je významně exportně zaměřené a tedy vystavené ostré mezinárodní konkurenci. Kombinace globálního zaměření produkce a úzké spolupráce se zákazníky přináší vysoké nároky na management inovačního procesu (zvláště pro menší podniky). Silná specializace omezuje využití úspor z rozsahu, což podporuje tržní pozici menších firem schopných uplatnění i vedle velkých producentů. Naléhavý rozvojový problém představuje nedostatečná nabídka vysokých a poměrně specializovaných technických kvalifikací, s níž se potýkají všechny země EU.

V **mezinárodním srovnání** se ČR řadí k zemím s největším podílem strojírenství na celkové hrubé přidané hodnotě (viz obrázek 1). Kromě uvedených zemí patří k nejvýznamnějším zpracovatelským producentům ještě Švédsko. Největší podíly na světovém strojírenském vývozu vykazuje Německo, Itálie a Francie. Poměrně významnou roli sehrává strojírenství v nových členských zemích EU a jeho budoucnost do značné míry ovlivňuje rozsah a intenzita technologického transferu zahraničních investorů. Znalostní náročnost v těchto zemích, třebaže obvykle nadprůměrná v národním měřítku, však zatím zaostává za špičkovými inovačními kapacitami evropského strojírenství.

Obrázek 1: Podíl všeobecného strojírenství na celkové přidané hodnotě v zemích EU, rok 2006 (v %, b.c.)

Poznámka: Rumunsko, Finsko, Dánsko a Velká Británie rok 2005.
Pramen: EUROSTAT – National Accounts, 31.8.2008.

Vývoj **ekonomické výkonnosti** zaznamenal v období 2002–2006 dva odlišné trendy. Mírný pokles či stagnaci v letech 2002 – 2003 vystřídal od roku 2004 rychlý růst, který kulminoval v roce 2006 růstem přidané hodnoty téměř o 30 %. Ekonomická výkonnost se projevila také ve vývoji zaměstnanosti. V období 2002–2004 počet pracovníků ve strojírenství klesal, avšak v roce 2005 došlo k obratu, který se potvrdil i v následujícím roce. V průměru za celé období 2002–2006 zaměstnanost rostla ročním tempem 0,4 %, což přispělo k vysoké dynamice produktivity v průměru o 13,3 %.

Tabulka 2: Tempa růstu strojírenství v ČR (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006	Prům.
Produkce (b.c.)	-2,0	1,7	18,4	14,1	28,0	11,5
HPH	0,0	-1,5	14,6	11,4	19,9	8,6
HPH (s.c.)	-5,0	-2,2	24,3	27,3	29,6	13,8
Zaměstnanost	-2,5	-1,5	-1,1	4,3	3,1	0,4
Produktivita (s.c.)	-2,6	-0,7	25,6	22,0	25,7	13,3
THFK	37,4	-0,4	4,3	4,0	-2,7	7,6
Vývoz	-0,8	16,2	27,2	7,8	13,8	12,4
Dovoz	-8,2	11,5	18,2	-4,1	6,9	4,4
JPN (s.c.)	-1,4	6,1	1,2	11,2	-0,7	3,2
Deflátor produkce	-2,4	0,9	0,9	-2,4	-1,0	-0,8

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Strojírenský průmysl z hlediska produktivity patřil vedle výroby dopravních prostředků k nejrychleji rostoucím odvětvím v českém zpracovatelském průmyslu. Cenová konkurenceschopnost měřená jednotkovými pracovními náklady se ale postupně oslabovala.

Cenový vývoj ve strojírenství vykazuje ve sledovaném období značné rozdíly mezi tuzemskými a vývozními cenami, které působily protichůdně. Tuzemské ceny meziročně mírně rostly (viz tabulka 3), ceny vývozu naopak klesaly. Vzhledem k relativně vysokému podílu produkce určené pro vývoz tak ceny strojírenské produkce měřené jejich implicitním deflátorem klesaly v průměru o 0,8 % ročně. Důležitou roli přitom hrála postupná apreciacie české měny, která snižovala ceny vývozu a zároveň prostřednictvím klesajících dovozních cen vytvářela tlak proti zvyšování tuzemských cen.

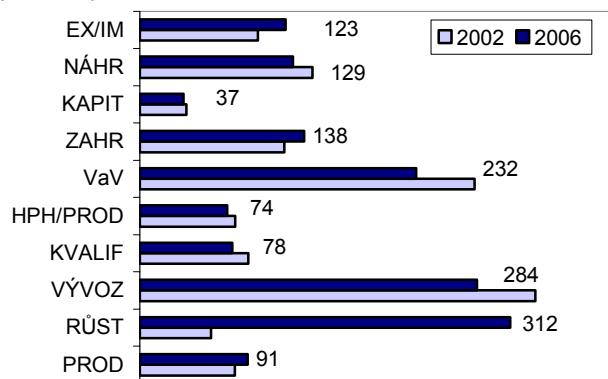
Tabulka 3: Vývoj cen strojírenských výrobků v ČR (2005=100, ceny předchozího roku = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006
2005=100	95,5	95,8	97,3	100,0	101,7
Meziročně	101,7	100,4	101,5	102,8	101,7

Pramen: ČSÚ – Ceny výrobků (14.8.2008).

V **hodnocení konkurenceschopnosti** (viz obrázek 2) vykazuje odvětví strojírenského průmyslu spíše nadprůměrné hodnoty, a to zejména v ukazatelích internacionalizace, jako je vývozní výkonnost, relativní obchodní bilance a podíl sektoru pod zahraniční kontrolou. Vysoce nadprůměrná (232 % ČR) je také náročnost přidané hodnoty na výzkum a vývoj (avšak se zřetelným odstupem od těch nejlepších, jako je chemický průmysl a výroba dopravních prostředků). Strojírenství vykazuje také více než trojnásobnou (vůči průměru ČR) dynamiku produktivity práce, její úroveň je však mírně podprůměrná. Relativně vysoký v rámci zpracovatelského průmyslu je podíl náhrad zaměstnancům na přidané hodnotě, což odpovídá i příznivé kvalifikační struktuře.

Obrázek 2: Konkurenceschopnost strojírenství, rok 2002 a 2006 (ČR = 100)

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Přestože výdaje na výzkum a vývoj ve strojírenském průmyslu jsou relativně vysoké, snížila se mezi roky 2002 a 2006 jejich úroveň vůči průměru České republiky. Mírně nepříznivý vývoj ve srovnání obou let zaznamenala také náročnost přidané hodnoty na vybavenost kapitálem a podíl zaměstnanců na důchodu z vytvořené přidané hodnoty (ve prospěch zisků). V souladu s rostoucí globalizací také klesal podíl přidané hodnoty na produkci a naopak se zlepšovala relativní obchodní bilance. Vývozní výkonnost však klesla v důsledku vysokého růstu české ekonomiky a domácí investiční poptávky. Tyto faktory se také projeví podstatně vyšší dynamikou produktivity práce v letech 2002–2006 ve srovnání s průměrem předchozích pěti let.

2. Internacionalizace a ekonomické výsledky

Vývoz produkce strojírenství rostl vysokým tempem v průměru o 12,4 % ročně, tempo dovozu bylo o 8 p.b. nižší, což přispívalo k systematickému zlepšování zboží obchodní bilance. Zatímco v roce 2002 byl vývoz o 4 % nižší než dovoz, v roce 2006 jej převyšoval již o 28,5 % a strojírenství se tak stalo největší kladnou položkou obchodní bilance ČR. Struktura dovozu a vývozu na podrobnější úrovni je obdobná – největší podíl mají stroje pro výrobu energie, ostatní specializované stroje pro hospodářské účely a stroje pro všeobecné využití, které z nich měly nejvyšší dynamiku vývozu v průměru o 17 % ročně (vedle strojů pro domácnosti – ty však mají nízkou váhu na zahraničním obchodě).

Ukazatele relativního obchodu (vývozní výkonnost i pronikání dovozů) si v období 2002–2006 udržovaly ve strojírenství vysoké hodnoty (nejvyšší ve zpracovatelském průmyslu), které kulminovaly v roce 2004 (zhruba na hodnotě 95 %), poté začaly klesat. Pokles obou hodnot při vysoké dynamice produkce a rostoucím přebytku zahraničního obchodu znamenal rostoucí podíl domácí produkce na tuzemském trhu, která se již kvalitou vyrovnala zahraniční konkurenci. Ukazatel intraodvětvového obchodu ukazoval až do roku 2003 růst, pak však začal klesat v souladu s prudce rostoucím přebytkem obchodu (a tedy nižším podílem obchodu uvnitř tohoto odvětví).

Tabulka 4: Internacionalizace strojírenství (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
Vývozní výkonnost	81,9	87,1	95,3	91,0	84,0
Pronikání dovozů	82,5	87,1	94,9	89,3	80,4
Pokrytí vývozu dovozy	95,9	99,9	107,5	120,8	128,5
Intraodvětvový obchod	97,9	99,9	96,4	90,6	87,5

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Význam podniků pod zahraniční kontrolou ve sledovaném období systematicky rostl a v roce 2006 dosáhl třetinového podílu na zaměstnanosti a ještě o něco vyššího podílu na přidané hodnotě. Zahraniční investoři přitom začali do strojírenství vstupovat v masovější míře teprve na začátku tohoto desetiletí. Přestože tedy příliv zahraničních investic měl v následujícím období vysokou dynamiku, patří strojírenství v současné době z hlediska podílu zahraničního kapitálu spíše k průměrným.

Tabulka 5: Význam PZI a podniků pod zahraniční kontrolou ve strojírenství (v % ČR)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produkce	31,2	35,1	41,5	42,9	46,3
Hrubá přidaná hodnota	25,7	30,9	34,6	34,9	38,6
Zaměstnanost	25,8	26,5	32,0	31,4	33,3
Tvorba hrubého FK	26,2	49,5	43,6	51,2	50,8

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Výkonnost domácích a zahraničních podniků se v odvětví strojírenství výrazně lišila, přičemž nejvíce se tyto nůžky rozvírají z hlediska produkce na pracovníka (o 72 % je vyšší v zahraničním sektoru v roce 2006). Podstatně menší (zhruba čtvrtinový) rozdíl se objevuje u produktivity měřené přidanou hodnotou. Znamená to, že podniky pod zahraniční kontrolou jsou podstatně více zapojeny do řetězců dodavatelско-odběratelských vztahů (jak tuzemských, tak i mezinárodních), což jsou schopny přenést i do ekonomické výkonnosti. Vyšší produktivita zahraničního sektoru vyplývala také z vyššího vybavení práce kapitálem (investice na pracovníka byly zhruba dvojnásobné). Rozdílům v produktivitě mezi domácími a zahraničním sektorem odpovídala rovněž průměrná mzda (vyšší o 17 % v zahraničním sektoru).

Tabulka 6: Výkonnost podniků pod zahraniční kontrolou ve strojírenství (podniky pod kontrolou domácího kapitálu = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006
Produktivita (produkce)	129	149	151	164	172
Produktivita (HPH)	99	123	112	116	125
Průměrná mzda	108	108	107	113	117
THFK na pracovníka	99	267	162	229	205

Pramen: ČSÚ - Roční národní účty (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Ekonomické výsledky

Velikostní struktura strojírenského průmyslu odráží silnou pozici velkých podniků nad 100 zaměstnanců, jejich podíl však v čase klesá ze 67 % v roce 2002 na 60 % v roce 2006 výhradně ve prospěch středně velkých firem. Malé podniky do 20 zaměstnanců získávají stabilně okolo 10 % tržeb odvětví. V rámci zpracovatelského průmyslu je podíl velkých podniků spíše průměrný, což odpovídá i jeho středně vysoké kapitálové náročnosti.

Tabulka 7: Struktura tržeb ve strojírenství podle velikosti podniků (v %)

	2002			2006		
	Malé	Střední	Velké	Malé	Střední	Velké
v %	11,5	21,3	67,2	10,6	29,3	60,0

Pramen: ČSÚ – databáze údajů za nefinanční podniky (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Vývoj **finančních ukazatelů** odráží soustavné zlepšování rentability tržeb i vlastního kapitálu, která se skokově zvýšila zejména v mimořádně úspěšném roce 2006 (6,4 %, resp. 14,3 %). Postupně se také zlepšoval ukazatel okamžité likvidity, takže v roce 2006 dokonce přesáhl krátkodobý finanční majetek krátkodobé závazky. Zadluženost se ve sledovaném období stále snižovala z necelých 2/3 hodnoty aktiv až téměř k polovině jejich hodnoty, firmy tedy byly schopny dosahovat vysoké rentability i bez pomoci finanční páky. Příznivý vývoj všech ukazatelů se odráží také v souhrnných indikátorech, které ukazují dobrou finanční situaci a malé riziko bankrotů.

Tabulka 8: Finanční ukazatele ve strojírenství (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
Rentabilita vl. kap.	1,9	7,4	8,1	8,4	14,3
Rentabilita tržeb	1,6	3,7	3,8	3,9	6,4
Okamžitá likvidita	0,3	0,5	0,5	0,6	1,1
Obrat celk. aktiv	1,1	1,2	1,3	1,3	1,3
Celk. zadluženost	63,7	59,6	56,4	55,2	52,5
Alt. test důvěryh.	1,7	1,9	2,1	2,3	2,4
Teflerův test	0,4	0,5	0,6	0,6	0,8

Pramen: ČSÚ – databáze údajů za nefinanční podniky (30. 6. 2008), vlastní výpočty.

Při rozlišení **vlastnictví a velikostních skupin** byla rentabilita vlastního kapitálu v roce 2002 u velkých firem vyšší v domácím sektoru, v roce 2006 však již v zahraničním. Nejvyšší rentabilitu však vykazují střední firmy nezávisle na druhu vlastnictví. Při kombinaci obou hledisek tak nejvyšší rentability i ziskové marže dosahuje skupina středně velkých podniků pod zahraniční kontrolou. Hodnocení Altmanova indexu důvěryhodnosti i Teflerův test potvrzují, že se odvětví výroby strojů a zařízení ve všech velikostních skupinách podle druhu vlastnictví nachází v posledních letech v relativně dobré finanční situaci s velmi nízkým rizikem bankrotu.

V souhrnu platí, že na výrobu s vyšší přidanou hodnotou se specializují spíše malé a střední podniky, ale do jisté míry také velké podniky s domácím vlastníkem (jejich marže přidané hodnoty je o 9 p.b. vyšší než u velkých

podniků pod zahraniční kontrolou). Analýza dat naznačuje, že příliv zahraničních investic v odvětví výroby strojů a zařízení přinesl spíše výroby s nižší přidanou hodnotou, což není příznivý trend z hlediska fungování přímých zahraničních investic jako kanálu technologického transferu.

3. Inovační aktivity

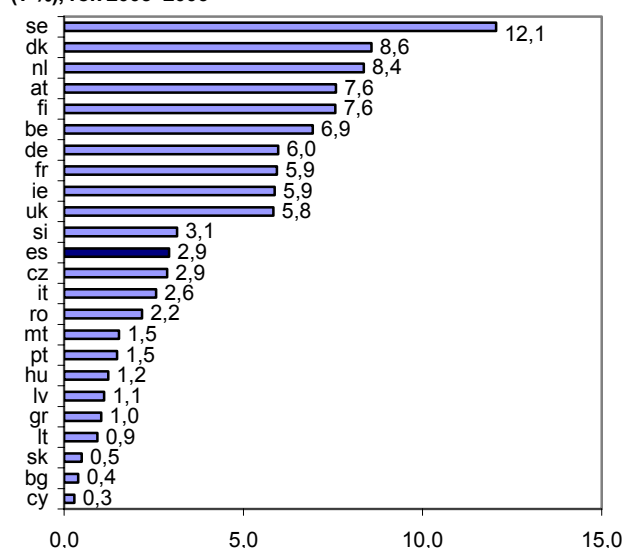
Intenzita podnikatelských aktivit **výzkumu a vývoje** ve strojírenství významně ovlivněna veřejnými zdroji (jejich podíl na financování podnikatelského výzkumu je druhý nejvyšší ve zpracovatelském průmyslu za hutní výrobou). V roce 2006 dosáhly výdaje na VaV realizovaný v tomto sektoru 2402,4 mil. Kč, při průměrném ročním růstu v předchozích pěti letech 13,7 % (což je v ČR mírně nadprůměrná hodnota). Růst výdajů fluktuuje a koreluje s vývojem ekonomické výkonnosti odvětví (od roku 2002 je tento růst nicméně soustavně kladný). Znalostní náročnost podle ukazatele podílu výdajů na VaV na přidané hodnotě je ve srovnání s průměrem ČR vysoká, i když v delším časovém období se zvedla pouze mírně (předchozího vrcholu dosáhla v roce 2000 na úrovni 2,8 %).

Tabulka 9: Výdaje podnikatelského sektoru na VaV (mil. Kč), jejich meziroční růst (v %) a podíl VaV výdajů na přidané hodnotě ve strojírenství (v %)

	2002	2003	2004	2005	2006
VaV výdaje	1334,1	1431,0	1547,5	2111,5	2402,4
Meziroční růst	5,5	7,3	8,1	36,4	13,8
% HPH	2,4	2,6	2,5	3,0	2,9

Pramen: ČSÚ – Výdaje na VaV, Roční národní účty, vlastní výpočty.

Česká republika patří v rámci EU k zemím s poměrně významnou specializací podnikatelských výdajů na výzkum a vývoj na odvětví strojírenství (7,3 % celkových výdajů v roce 2006 a 12,7 % veřejných výdajů v podnikatelském sektoru). Ve srovnání s vyspělejšími zeměmi však zůstává znalostní náročnost českého strojírenství nízká (což je i případ Itálie). V rámci EU lze podle tohoto ukazatele poměrně dobře identifikovat skupiny zemí v různé vzdálenosti od technologické hranice (viz obrázek 3).

Obrázek 3: Podíl výdajů na VaV na přidané hodnotě strojírenství (v %), rok 2005–2006

Poznámka: Údaje za poslední dostupný rok, Francie, Dánsko, Rakousko 2004. Pramen: EUROSTAT – National Accounts, Science and Technology (1.9.2008), vlastní výpočty.

Odlišnosti mezi zeměmi se objevují i v podílu veřejných zdrojů na financování podnikatelského výzkumu a vývoje ve stro-

jírenství. Např. v ČR dosahuje tento podíl extrémně vysoké hodnoty v mezinárodním srovnání (i při omezeném počtu dostupných zemí). V roce 2006 to bylo 23,8 %, zatímco např. ve Švédsku pouze 5,4 %. I ve srovnatelném Španělsku co do úrovně znalostní náročnosti strojírenství dosáhl podíl veřejných zdrojů pouze 13,7 %.

Jak již bylo zmíněno, **struktura financování** podnikatelského VaV ve strojírenství ukazuje v ČR nadprůměrný význam veřejných zdrojů a naopak podprůměrný význam vlastních zdrojů (pouze 71,6 %), na relace v ČR je také dosti vysoký podíl zdrojů z ostatních firem (3,7 %) a ze zahraničí (3,6 %, což představuje 10,0 % všech zahraničních zdrojů v podnikovém výzkumu). Velmi významný je podíl zahraničních firem na výdajích na výzkum a vývoj, který v roce 2006 dosáhl 43,9 %, tedy výrazně více oproti podílu na přidané hodnotě. Poměrně malá část podnikatelských výdajů na VaV v odvětví strojírenství připadá na samotné odvětví výzkumu a vývoje (pouze 67,5 mil. Kč v roce 2006, tj. 1,5 % výdajů v OKEČ 73). Podíl podnikatelských výdajů podle odvětví výzkumných a vývojových činností je mírně nižší oproti podílu podle odvětvové příslušnosti podniků (6,7 % oproti 7,3 %). Tyto údaje ukazují, že převážná část odvětvového výzkumu ve strojírenství se provádí přímo ve financujících podnicích (s výraznou veřejnou podporou).¹

Box – Podpora výzkumu a vývoje z veřejných prostředků v oboru strojírenství (IS VaV)

Podle údajů informačního systému výzkumu a vývoje ČR jsou v roce 2008 v oborech strojních zařízení a nástrojů a ostatního strojírenství **institucionálně** podporovány 3 výzkumné záměry výši 393 mil. Kč (s různě dlouhou dobou řešení mezi lety 2004-2011) z prostředků ministerstva školství, všechny v kategorii aplikovaného výzkumu. Příjemci **institucionální** podpory zahrnují, (1) Organizační jednotky vysoké školy: Fakulta strojní TU v Liberci, Fakulta aplikovaných věd ZČU v Plzni, Fakulta strojního inženýrství VUT v Brně (2) Obchodní společnost: Výzkumný ústav textilních strojů, a.s. **Projektová** podpora ve strojnických oborech (kromě obou výše uvedených také v oboru průmyslové procesy a zpracování) řešených v roce 2008 zahrnuje celkem 181 projektů s celkovou podporou 1973,8 mil. Kč. Nejvýznamnějším poskytovatelem je ministerstvo průmyslu a obchodu (150 projektů s podporou 1605,8 mil.), většina projektů spadá do kategorie průmyslového výzkumu a vývoje. K nejvýznamnějším příjemcům projektové podpory patří Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta strojní ČVUT, MEGA a.s., SOMA s.r.o., VÚTS a.s., TAJMAC-ZPS, a.s., TOS Vamsdorf, a.s., TOS Kuřim, a.s., Elmarco, s.r.o., Technická univerzita Liberec, VÍTKOVICE CYLINDERS a.s., Kovárna "VIVA" Zlín, s.r.o., PEGAS NONWOVENS s.r.o., ŽĐAS, a.s., Ústav jaderného výzkumu Řež a.s., Polygraf, a.s., První železářská společnost Kladno, s.r.o., VÚB, a.s., VUHŽ a.s., COMTES FHT s.r.o., ŠKO-TOOLS Group s.r.o., Upman, s.r.o., APOS - MAXIMA, s.r.o., KBA-Grafitec s.r.o., MODELÁRNA LIAZ, s.r.o., VAPOS, s.r.o., UNIPLET, a.s., TOS, a.s., Ústav aplikované mechaniky Bmo, s.r.o., PTV, s.r.o., MINERVA Boskovice, a.s., SIGMA GROUP a.s., THT, s.r.o., AMF Reece CR, s.r.o., LVZ, a.s., LINET, s.r.o., ZKL Bmo, a.s., VARIEL, a. s., SIGMA PUMPY HRANICE, s.r.o.

V alternativním pojetí výdajů na výzkum a vývoj z hlediska poskytovatelů státních rozpočtových zdrojů (GBAORD) v členění podle **socioekonomických směrů** pro obor výroby strojů a zařízení je za rok 2006 uvedeno pouze 220,9 mil. Kč (tj. 10,7 % kapitoly průmyslové výroby a technologie). Značná část podnikatelských výdajů na výzkum a vývoj z veřejných zdrojů je tedy obsažena v jiných oborech nebo kapitolách. Podobný problém je obsažen i in-

¹ Poměrně hustá síť rezortních výzkumných ústavů ve strojírenství (na rozdíl např. od zemědělství) po zahájení transformace z větší části zanikla. Vlastní výzkumné kapacity si mohou dovolit pouze větší podniky, takže malá nabídka veřejných výzkumných pracovišť nepříznivě dopadá především na malé a zčásti i střední výrobce.

formačním systému VaV z veřejných prostředků díky interdisciplinárnímu charakteru řady projektů (viz Box 1). Význam institucionální podpory ve strojírenských oborech je poměrně malý, dominuje projektová podpora, ve které klíčovou roli jako poskytovatel sehrává ministerstvo průmyslu a obchodu.

Počet **pracovníků výzkumu a vývoje** a v jejich rámci výzkumníků se zvyšuje pouze mírně, což může ukazovat na uspokojenou poptávku nebo také nedostatečnou nabídku. Struktura pracovníků výzkumu a vývoje odráží převažující význam technických sil oproti výzkumníkům. Strojírenství nicméně vykazuje mírně podprůměrné úrovně VaV výdajů na výzkumníka (2,71 mil. Kč v roce 2006, tj. 92 % ČR).

Tabulka 10: Pracovníci VaV a výzkumníci v podnikatelském sektoru (HC a FTE) ve strojírenství (počet osob a % ČR)

	HC			FTE		
	2005	2006	% ČR	2005	2006	% ČR
VaV pracovníci	3142	3326	11,0	2392	2381	9,9
- Výzkumníci	1028	1084	8,1	881	884	7,8

Pramen: ČSÚ – Ukazatele výzkumu a vývoje, vlastní výpočty.

Intenzita **inovačních aktivit** ve strojírenství výrazně převyšuje průměr českého zpracovatelského průmyslu v případě technických, tj. produktových a procesních inovací. Nadprůměrný je proto i podíl inovujících podniků a podniků s inovační aktivitou. Ve struktuře trhů u inovačních podniků převažují jako nejvýznamnější zahraniční destinace (51,9 %), v menší míře národní destinace (43,4 %), u neinovujících subjektů pouze jsou nejvýznamnější zahraniční trhy pouze u 28,4 % podniků.

Tabulka 11: Typy inovací (v % podniků), TI 2004–2006

	Pro- dukt.	Pro- cesní	Marke- ting.	Orga- nizač.	Inov. aktivita	Inov. podn.
Strojírenství	38,9	39,7	17,5	32,2	53,8	48,1
Zprac. průmysl	26,9	28,4	17,2	31,2	47,4	36,9

Pramen: ČSÚ – Inovační aktivity podniků v ČR, vlastní výpočty.

V inovačních aktivitách sehrává významnou roli **výzkum a vývoj**. Z celkového počtu technicky inovačních podniků ve strojírenství jich 61,5 % provádí vlastní výzkum a vývoj, přičemž převažují podniky věnující se VaV soustavně (35,3 % oproti 26,1 % příležitostně). Struktura nákladů na inovace však už je méně příznivá ve vztahu k významu výdajů na výzkum a vývoj oproti zpracovatelskému průmyslu. Podíl výdajů na vnitřní i vnější VaV je slabší (21,8 % a 15,8 %), velmi vysoký je naopak podíl výdajů na stroje a zařízení (což odráží i charakter odvětví). Intenzita inovace je i z tohoto důvodu nadprůměrná (4,8 %).

Z hlediska **ekonomických efektů** inovačních aktivit je však pozice strojírenství méně příznivá. Navzdory nadprůměrnému podílu podniků zavádějících produktovou a procesní inovaci nedosahuje význam tržeb za produkty nové na trhu ani úrovně zpracovatelského průmyslu (16,3 % oproti 21,9 %), naopak úspěšnější jsou strojírenské podniky u tržeb za produkty nové pouze pro podnik. Naopak nadprůměrný je podíl podniků, které podaly žádost o patent (11,4 % oproti 6,9 %). Je však třeba upozornit, že nadprůměrný je také podíl podniků, které se ve strojírenství věnují výzkumu a vývoji a z tohoto hlediska není relativní patentová aktivita nijak oslnivá. Mírně lepší jsou výsledky u žádostí o průmyslový vzor (19,6 %), ale relativní hodnocení zůstává stále nepříznivé. Aktivity výzkumu a vývoje jsou tedy ve strojírenství zaměřené spíše na (z hlediska novosti a znalostní náročnosti) méně významné inovační výsledky. Relativní náklady na patent či průmyslový vzor jsou i z tohoto důvodu ve strojírenství podprůměrné (60 %, resp. 56 % zpracovatelského průměru).